

EKONOMIA ECONOMICS

5(17) • 2011

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Redaktor Wydawnictwa: Barbara Majewska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: *Comp-rajt*

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 2080-5977 (Ekonomia)

ISSN 1899-3192 (Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu)

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Nakład: 200 egz.

Spis treści

Wstęp	9
Bartosz Bartniczak , Szkodliwa dla środowiska pomoc publiczna – próba definicji i identyfikacji	11
Tomasz Bąk , Gospodarka odpadami w powiecie leżajskim na poziomie gospodarstwa domowego emigrantów	28
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Spory wokół koncepcji nauki ekonomii zrównoważonego i trwałego rozwoju – ujęcie problemowo-dydaktyczne	35
Zbigniew Dokurno , Instytucjonalne uwarunkowania wartości kapitału naturalnego w procesie modernizacji gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju	46
Mariola Drozda , Wybrane problemy logistyczne, prawne i społeczne zaprojektowania i wdrożenia regionalnego systemu gromadzenia i utylizacji elektronicznych odpadów niebezpiecznych	57
Dariusz Głuszczyk , Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty	68
Marian Kachniarz , Bogactwo gmin – efekt gospodarności czy renty geograficznej?	81
Ewa Kastrau , Ewolucja przepisów dotyczących opłat za składowanie odpadów w polskim prawie ochrony środowiska	95
Grzegorz Kobylko, Małgorzata Sej-Kolasa , Informacyjne uwarunkowania sprawności procesów regulacji w makrosystemie	110
Rafał Krawczyk , Corporate governance i jego wpływ na wartość przedsiębiorstwa	122
Magdalena Malucha , Architektura europejskiego systemu handlu emisjami z polskiej perspektywy	138
Urszula Markowska-Przybyła , Kapitał społeczny – międzynarodowe doświadczenia w problemach pomiaru	154
Elżbieta Nawrocka , Rozwój turystyki i przestrzeń. Implikacje dla polityki turystycznej	171
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Teoremat Coase’a a alokacja praw własności do zasobów środowiska – eksperymentalne badanie wpływu efektów negocjacyjnych na osiągnięcie społecznego optimum	186
Zbigniew Piepiora , Katastrofy naturalne i przeciwdziałanie ich skutkom w Ameryce Centralnej	206
Arkadiusz Piwowar , Wybrane aspekty ekonomiczne i ekologiczne stosowania nawozów mineralnych w gospodarstwach rolnych	217
Adam Płachciak , Geneza idei rozwoju zrównoważonego	231

Zbigniew Przybyła , The history and present of the inter-cooperation network – the study of The New Hanseatic League and The Lusatian League	249
Andrzej Raszkowski , Atrakcyjność inwestycyjna regionów – wybrane zagadnienia	258
Paweł Skowron , Gospodarowanie odpadami opakowaniowymi w Polsce – stan i perspektywy	273
Renata Sosnowska-Noworól , Bezpieczeństwo i higiena pracy przy gospodarowaniu odpadami komunalnymi	290
Miłosz Stanisławski , Wybrane aspekty udziału największych przedsiębiorstw w wydatkach badawczo-rozwojowych	302
Joanna Szymańska , Ochrona przyrody w opinii mieszkańców województwa dolnośląskiego	330
Piotr Szymański , Model nadania ekonomicznej wartości obszarom cennym przyrodniczo	347
Dorota Teneta-Skwiercz , Charakterystyka planów zrównoważonego rozwoju na przykładzie grupy Sony i korporacji Unilever	367
Stanisław Urban , Problemy wykorzystania i ochrony ziemi w Polsce	379
Edward Wiszniowski , Rachunkowość finansowa a ekologia	391
Anetta Zielińska , Potencjalna użyteczność analizy kosztów i korzyści do oceny i wyceny obszarów przyrodniczo cennych	405

Summaries

Bartosz Bartniczak , Environmentally harmful state aid – an attempt to define and identify	27
Tomasz Bąk , Litter economy in Leżajsk district at the level of emigrants household	34
Stanisław Czaja, Agnieszka Becla , Disputes around the conception of sustainable and permanent development of economics science – the problem and didactic approach	45
Zbigniew Dokurno , Institutional determinants of the value of natural capital in the process of modernization of the economy towards sustainable development	56
Mariola Drozda , Selected logistic, legal and social problems of design and implementation of regional system of accumulation and utilization of electric dangerous waste	67
Dariusz Głuszczuk , The essence of regional development and its determinants	80
Marian Kachniarz , Communities wealth – the effect of thrift or geographical rent?	94

Ewa Kastrau , Evolution of regulations concerning warehousing charges of waste in the Polish environment protection law	109
Grzegorz Kobyłko, Małgorzata Sej-Kolasa , Information determinants of the efficiency of regulation processes in macrosystem	121
Rafał Krawczyk , Corporate governance and its impact on company value ..	137
Magdalena Malucha , Architecture of the European trade emission system from the Polish perspective	153
Urszula Markowska-Przybyła , Social capital – international experience in measurement problems	170
Elżbieta Nawrocka , The development of tourism and space. Implications for tourism policy	185
Robert Pabierowski, Rafał M. Jakubowski, Paweł Kuśmierczyk , Coase theorem and allocation of environmental property rights – experimental studies of the effect of bilateral negotiations on social optimum	200
Zbigniew Piepiora , Natural disasters and counteracting their effects in Central America	216
Arkadiusz Piwowar , Chosen economic and ecological aspects of mineral fertilizers usage in farms	230
Adam Plachciak , The origin of sustainable development idea	248
Zbigniew Przybyła , Historia i terażniejszość sieci międzynarodowej współpracy – studium przypadku nowej Hanzy i Związku Miast Łużyckich	257
Andrzej Raszkowski , Investment attractiveness of regions – selected problems	272
Paweł Skowron , Management of packing waste in Poland – state and perspective	289
Renata Sosnowska-Noworól , Occupational health and safety in municipal waste management	301
Miłosz Stanisławski , Chosen aspects of the biggest enterprises participation in research and development expenditure	326
Joanna Szymańska , Protection of nature in the opinion of Lower Silesia voivodeship population	346
Piotr Szymański , Model of attributing economic value to natural valuable areas	366
Dorota Teneta-Skwiercz , The description of sustainable development's plans based on the example of Sony Group and Unilever	378
Stanisław Urban , Problems of land utilization and protection in Poland	390
Edward Wiszniowski , Financial accounting and ecology	404
Anetta Zielińska , Potential usefulness of the cost-benefit analysis for the assessment and evaluation of natural valuable areas	416

Urszula Markowska-Przybyła

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

KAPITAŁ SPOŁECZNY – MIĘDZYNARODOWE DOŚWIADCZENIA W PROBLEMACH POMIARU

Streszczenie: W artykule zaprezentowano przegląd badań międzynarodowych kapitału społecznego oraz jego istotnych elementów. Badania empiryczne *stricte* kapitału społecznego w wymiarze ponadnarodowym są względnie nowe, ale jego istotne elementy (źródła, skutki, przejawy) mierzone są systematycznie w międzynarodowej perspektywie porównawczej od wczesnych lat 80. XX w. W latach 90. i w pierwszej dekadzie XXI w. obserwujemy coraz większą ilość badań międzynarodowych, związaną z popularyzacją terminu „kapitał społeczny”, ale także z pewnymi wydarzeniami w skali globalnej (w tym zagrożeniem terroryzmem), z przemianami społecznymi, które każą przyjrzeć się bliżej znaczeniu relacji międzyludzkich.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, badania międzynarodowe, problemy pomiaru.

1. Wstęp

Współczesna ekonomia coraz częściej używa kapitału społecznego w roli czynnika wyjaśniającego rozwój społeczno-gospodarczy regionów czy gospodarek narodowych. Za jego pomocą stara się wyjaśnić, do tej pory nieobjaśnioną, część zmienności funkcji wzrostu gospodarczego. Wynika to z faktu, że jesteśmy obecnie świadkami masowego zainteresowania pozaekonomicznymi wyjaśnieniami zjawisk ekonomicznych wychodzących poza ekonomię neoklasyczną oraz założenie o tzw. *homo oeconomicus*. Rozwój badań nad kapitałem społecznym wtapia się w ten nurt. Zdaniem Christiana Grootaerta i Thierry’ego van Bastelaera XX-wieczna ekonomia i inne nauki społeczne dostrzegły, że mimo technicznego wyrafinowania ich narzędzi nie są w stanie już wy tłumaczyć w pełni obserwowanego zróżnicowania w poziomie ekonomicznego rozwoju między krajami. Narzędzia te nie są efektywne w wyjaśnianiu, dlaczego kraje o podobnym wyposażeniu w kapitał naturalny i rzeczowy mają znacząco różne wskaźniki wzrostu gospodarczego i różny poziom dochodu PKB *per capita*¹.

---

¹ Ch. Grootaert, Th. van Bastelaer, *Introduction and overview*, [w:] *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 1-15, za:

Aby stosować wykorzystywane dotąd tak rozwinięte metody badań, ekonomia potrzebuje wiarygodnych, porównywalnych w czasie i przestrzeni danych statystycznych. Istotnym i trudnym do pokonania problemem jest dostępność takich danych o kapitale społecznym. Problem ten wydaje się nawet przyczyną tak długiego abstrahowania od czynników pozaekonomicznych w ekonomii.

2. Pojęcie kapitału społecznego

Pojęcie kapitału społecznego jest szeroko opisywane i dyskutowane w literaturze, w której rozpatruje się je na różnych poziomach analizy (poziom mikro, mezo, makro). Rozumiane jest zarówno jako dobro publiczne, klubowe, jak i jako dobro prywatne rozpatrywane w ramach różnych nurtów badawczych, koncepcji czy teorii. Istnieje niezliczona ilość definicji kapitału społecznego, ale brakuje konsensusu co do jednej, ogólnie akceptowanej definicji. Świadczy to także o złożoności zjawiska, jakie opisuje.

Jeden z wielu podziałów definicji przedstawia E. Kośmicki² (podział zaproponowany przez S. Panthera³):

- podejście do kapitału społecznego z perspektywy indywidualistycznej – zdolność indywidualnych aktorów – na podstawie swoich stosunków – do dysponowania ograniczonymi zasobami;
- podejście do kapitału społecznego z perspektywy sieciowej – jako zdolność do wspólnego, kolektywnego działania, kapitał społeczny jako dobro klubowe, perspektywa społeczeństwa obywatelskiego;
- perspektywa utożsamiania kapitału społecznego z uogólnionym zaufaniem;
- heterogeniczna grupa koncepcji kapitału społecznego, w których jako kapitał społeczny ujmuje się wszystkie czynniki społeczne wpływające na gospodarkę (np. definicja Banku Światowego).

Do klasycznych definicji kapitału społecznego zaliczyć możemy np. definicje P. Bourdieu, J. Colemana, F. Fukuyamy czy R. Putnama. Pierre Bourdieu definiuje kapitał społeczny jako „sumę rzeczywistych oraz potencjalnych zasobów, które związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków opartych na wzajemnej znajomości i uznaniu”⁴. J. Coleman pisał,

---

B. Pogonowska, *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004, s. 10.

² E. Kośmicki, *Koncepcja kapitału społecznego a społeczny wymiar trwałego i zrównoważonego rozwoju*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005, s. 198.

³ S. Panther, *Sozialkapital. Entwicklung und Anatomie eines interdisziplinären Konzepts*, [w:] W. Ötsch, S. Panther, *Ökonomik und Sozialwissenschaft*, Marburg 2002.

⁴ P. Bourdieu, *The Forms of Capital*, [w:] J.G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, Nowy Jork 1986, s. 248, za: A. Rymsha,

że kapitał społeczny „jest zdefiniowany przez swoją funkcję. Nie jest to pojedynczy byt, ale szereg różnych bytów, które mają dwie wspólne cechy: składają się z jakichś aspektów struktury społecznej i ułatwiają pewne działania jednostek, które są wewnątrz tych struktur. Podobnie do innych form kapitału, kapitał społeczny charakteryzuje się produktywnością, umożliwiając osiągnięcie pewnych celów, które byłyby nieosiągalne pod jego nieobecność”⁵. Według Fukuyamy „kapitał społeczny jest uprzedmiotowioną nieformalną normą, która promuje kooperację między dwoma jednostkami lub większą ich liczbą [...], jest istotny dla efektywnego funkcjonowania nowoczesnej gospodarki i jest warunkiem *sine qua non* stabilnej demokracji liberalnej”⁶. Według R. Putnama kapitał społeczny „odnosi się [...] do takich cech społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania”⁷.

J. Bartkowski zauważa, że „brak jednej i uznanej definicji nie jest konsekwencją niedostatków metodologicznych i niedorozwoju samej dziedziny, ale złożoności i wieloaspektowości zjawiska, a próba jednostronnego rozstrzygnięcia tych kwestii spowodowałaby istotne zubożenie jego rozumienia”⁸.

3. Trudności pomiaru kapitału społecznego

Trudność zdefiniowania pojęcia implikuje trudności pomiaru zjawiska. Wysoki stopień złożoności wymaga przyjmowania pewnych założeń i uproszczeń. Powstaje w związku z tym niebezpieczeństwo, że pierwotna potrzeba ujęcia w teorii ekonomii zjawisk dotychczas nieujętych, jakościowych, nie zostanie zaspokojona, gdyż nastąpi zredukowanie zbioru obserwowanych zmiennych do zbioru zmiennych mierzalnych, co przybliży nas tylko częściowo do pierwotnie ustalonego celu. Powstają więc kolejne pytania, jak na przykład to, czy nie należałoby rozwinąć metodologii badań nauk ekonomicznych, dostosowując ją do tego wyzwania.

Złożoność zjawiska i brak powszechnie akceptowanej definicji skutkuje także tym, że w badaniach często łącznie analizowane są różne składniki tego kapitału, elementy, źródła, a także jego konsekwencje. Dzieje się tak również dlatego, że nie ma jednomyślności co do tego, co jest źródłem tego kapitału, a co przejawem. Agreguje

---

Klasyczne koncepcje kapitału społecznego, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 24.

⁵ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1990, s. 302.

⁶ F. Fukuyama, *Social capital, civil society and development*, „Third World Quarterly” 2001, No. 1, s. 7 i n.

⁷ Tamże, s. 258.

⁸ J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, [w:] M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2007, s. 69.

się więc dane o sieciach społecznych z danymi na temat zaufania czy frekwencji wyborczej, a podyktowane jest to dodatkowo dostępnością danych statystycznych.

Pojawiającym się dylematem jest także ten, czy mierzyć dostęp do zasobów, czy ich użycie; czy mierzyć potencjalnie istniejący kapitał społeczny zakumulowany i mobilizowany w momencie zgłaszania jego zapotrzebowania, czy ten wykorzystywany⁹. Mierzenie „używanego” kapitału społecznego (*use*) jest skoncentrowane bardziej na działaniach i na wynikach. Mierzenie jedynie „zmobilizowanego” kapitału społecznego pozwala na uniknięcie „szumów” (*noise*), jakie niesie ze sobą pomiar potencjalnego – wykorzystywanego i niewykonywanego – kapitału społecznego.

Zastrzeżenia kierowane są także pod adresem agregacji danych jednostkowych w zbiorowe. Agregacja danych uzyskanych z odpowiedzi osób w sondażach do jednej wielkiej średniej (na poziomie na przykład narodu) jest błędne, gdyż zniekształca obraz lokalnego kontekstu, który ma wpływ na generowanie kapitału społecznego. Jak piszą M. Foley, B. Edwards i M. Diani, badacze mają skłonność do tego, aby kapitał społeczny traktować jako atrybut jednostkowy, którym można swobodnie dysponować i który nie zmienia się i nie zanika, gdy jednostka przemieszcza się między różnymi kontekstami społecznymi¹⁰.

Zrozumienie wagi kontekstu w procesie pomiaru kapitału społecznego jest szczególnie istotne w procesie porównań wielkości tego zasobu w czasie i w przestrzeni. Należy zdawać sobie sprawę z tego, że same dane (liczbowe) o rozmiarach kapitału społecznego, wyrażane za pomocą ogólnie stosowanych miar¹¹, co innego oznaczały 100 lat temu, a co innego znaczą współcześnie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, Azji i w Stanach Zjednoczonych. Interpretacja wyników liczbowych musi zostać pogłębiona analizą jakościową, uzupełniona o kwestie kontekstu, okoliczności, uwarunkowań, w jakich ten kapitał powstawał¹².

Głębokie uzależnienie od kontekstu, od konkretnej przestrzeni społecznej jako głównej właściwości kapitału społecznego wyraźnie podkreślał P. Bourdieu. Podkreślał też, że kapitał społeczny z pewnością nie jest czymś, co można ustalić apriorycznie czy wywieść z aksjomatów jakiejś teorii, a zawartość kapitału spo-

---

⁹ M. van der Gaag, T. Snijders, *An Approach to The Measurement of Individual Social Capital*, Department of Statistics and Measurement Theory Groningen University, The Netherlands, 2002, http://www.xs4all.nl/~gaag/work/SCM_paper.pdf.

¹⁰ M. Foley, B. Edwards, M. Diani, *Social Capital Reconsidered*, [w:] M. Foley, B. Edwards, M. Diani (red.), *Beyond Tocqueville: Civil Society and The Social Capital Debate in Comparative Perspective*, University Press of New England, Hanover 2001, s. 267.

¹¹ Czyli np.: poziom zaufania do władz, liczba organizacji, poziom woluntaryzmu, czytelnictwo prasy, frekwencja wyborcza itp.

¹² Więcej na temat problemów pomiaru kapitału społecznego np. w: M. Theiss, *Operacjonalizacja kapitału społecznego w badaniach empirycznych*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań; U. Markowska-Przybyła, *Social capital – an intangible factor of development*, [w:] P. Jedlička (red.) *Economic Development and Management of Regions*, Gaudeamus, University of Hradec Králové, Hradec Králové 2011, s. 194-198.

łecznego jest całkowicie uzależniona od kontekstu i długiego procesu historycznego. Prace P. Bourdieu stanowiły przeciwwagę dla funkcjonalnych i apriorycznych ujęć kapitału społecznego (np. prac Colemana czy Putnama), były analizami kontekstowymi i historycznymi. B. Edwards, M. Foley i M. Diani uważają wręcz, że jest to jedno z pojęć w najwyższym stopniu zależnych od kontekstu, w którym się ich używa. Kapitał społeczny powinien być traktowany jako zmienna zależna, a nie jako niezależny byt sam w sobie. Kształt kapitału społecznego, jego charakter i oddziaływanie zależą od sposobu, w jaki ludzie postrzegają rzeczywistość, określają ją i w niej działają. Pomijanie czynników kulturowych jest niemożliwe, gdyż sprowadza badanie kapitału społecznego do analizy pewnego zbioru danych, których znaczenie arbitralnie jest definiowane przez badacza¹³.

4. Pomiar kapitału społecznego na poziomie ponadnarodowym

W związku z powyższymi uwagami dotyczącymi trudności pomiaru zasobów kapitału społecznego, wyzwaniem jest zmierzenie, a zwłaszcza porównanie tych zasobów w przekroju międzynarodowym. Prócz typowych problemów organizacyjnych, koordynacyjnych dochodzą te najważniejsze: związane ze specyfiką przedmiotu pomiaru, czyli jego głębokim uzależnieniem od kontekstu. Poniżej przedstawiono badania prowadzone na poziomie międzynarodowym nad kapitałem społecznym oraz badania, które zawierają elementy mogące zostać wykorzystane w badaniach nad kapitałem społecznym¹⁴.

4.1. Badania Banku Światowego

Bank Światowy prowadzi badania nad kapitałem społecznym w kontekście problemu redukcji ubóstwa i promocji zrównoważonego rozwoju w krajach rozwijających się. Bank Światowy uznaje ten kapitał za zasadniczy w łagodzeniu ubóstwa.

Kapitał społeczny uznawany jest za czynnik, który ma znaczący wpływ na podnoszenie jakości, efektywności i podtrzymywalności działań rozwoju sterowanego przez wspólnoty (CDD – *Community Driven Development*¹⁵). W celu „przetłumaczenia” teorii kapitału społecznego na bardziej praktyczną konstrukcję rozwinięte zostały Ramy Implementacyjne Kapitału Społecznego (SCIF – *Social Ca-*

---

¹³ Za: C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2005, s. 76-79.

¹⁴ Między innymi na podst.: T. Healy, *The Measurement of Social Capital at International Level*, ONS/OECD Conference 25-27.09.2002.

¹⁵ *Community Driven Development* (CDD) – jest to podejście wspierające partycypację w podejmowaniu decyzji i rozwój lokalny. Opiera się na 5 filarach: upodmiotowienie społeczności, wzmocnienie (upodmiotowienie) rządów lokalnych, decentralizacja, wzmocnienie odpowiedzialności, budowa zdolności.

pital Implementation Framework) bazujące na wynikach badań z dwu przeglądów projektów wewnętrznych i zewnętrznych zawierających komponent „kapitał społeczny”. Głównym celem Ram jest zapewnienie porad na temat tego, jak kapitał społeczny może być włączany do działań.

Według SCIF, koncepcja kapitału społecznego dla celów operacyjnych jest podzielona na 5 subkategorii. Obejmują one zarówno strukturalne, jak i poznawcze formy kapitału społecznego:

- grupy i sieci,
- zaufanie i solidarność,
- działania zbiorowe i współpracę,
- spójność społeczną i włączenie/wykluczenie społeczne,
- informację i komunikację.

Bank Światowy rozwija dwa instrumenty pomiaru kapitału społecznego:

1. *The Social Capital Assessment Tool* (SOCAT) jest wieloaspektowym instrumentem zaprojektowanym do zbierania danych na temat kapitału społecznego na poziomie gospodarstw domowych, społeczności oraz na poziomie organizacji. Jest narzędziem, które integruje podejście jakościowe z ilościowym.

2. *The Social Capital Integrated Questionnaire* (SC-IQ) – celem tego instrumentu jest dostarczenie danych ilościowych o różnych wymiarach (aspektach) kapitału społecznego. Rozważanych jest sześć wymiarów: grupy i sieci, zaufanie i solidarność, działania zbiorowe i współpraca, informacja i komunikacja, spójność społeczna i brak wykluczenia społecznego, upodmiotowienie i działania polityczne.

4.2. OECD

We wrześniu 2002 r. w Londynie odbyła się międzynarodowa konferencja zainicjowana przez OECD i brytyjski Office for National Statistics na temat problematyki pomiaru kapitału społecznego, w tym pomiaru tego kapitału w wymiarze międzynarodowym¹⁶. Zaproszone zostały wszystkie kraje OECD, z zaproszenia skorzystały 22 państwa. Ponadto w konferencji uczestniczyli przedstawiciele Banku Światowego i UNESCO oraz specjalnie zaproszeni eksperci. Reprezentantami krajów byli zarówno przedstawiciele centralnych urzędów statystycznych, ministrowie pracy, edukacji, jak i pracownicy naukowcy, co było odzwierciedleniem zainteresowania problemem różnych środowisk.

Celem konferencji była wymiana doświadczeń i dobrych praktyk w kwestii pomiaru kapitału społecznego między różnymi krajami, zidentyfikowanie możli-

---

¹⁶ Na podst. *Social Capital: The Challenge of International measurement. Report of International Conference Convened by the Organization for Economic Co-Operation and Development and the United Kingdom Office for National Statistics*, Londyn, 25-27 września 2002; J.F. Helliwell, *Rapporteur' Summary of OECD/ONS Conference on the Measurement of Social Capital*, Londyn, 25-27 września 2002.

wości konwergencji instrumentów pomiaru. Ponadto konferencja miała na celu zidentyfikowanie odpowiednich instrumentów, które są lub mogłyby być używane do porównywania kapitału społecznego pomiędzy krajami oraz poszukiwanie zgody co do dalszych kroków międzynarodowego wymiaru pomiaru kapitału społecznego.

Wśród różnych tematów poruszone zostały takie kwestie, jak:

- tocząca się wciąż dyskusja nad pojęciem kapitału społecznego i jej odniesienie do problematyki pomiaru tego kapitału,
- zainteresowanie polityczne kapitałem społecznym w wielu krajach,
- sposoby adaptacji instrumentów pomiarowych kapitału społecznego do różnych kontekstów narodowych i kulturowych,
- dostępność i zakres danych w ramach istniejących badań międzynarodowych, takich jak World Values Survey, International Social Survey Programme, International Adult Literacy Survey,
- dostępność narodowych instrumentów służących do pomiaru różnych aspektów kapitału społecznego,
- kwestie (wielkości) jednostek poddawanych analizie pod kątem kapitału społecznego, poziomy analizy,
- wpływ wieku na rozmiary kapitału społecznego, stare i nowe formy kapitału społecznego,
- kwestie problemów finansowania badań, zwłaszcza w niektórych krajach.

Podczas konferencji zajęto się dwoma głównymi problemami. Po pierwsze, potrzebą podziału kapitału społecznego na oddzielne, mierzalne wymiary przed przystąpieniem do pomiarów tego kapitału; po drugie, potrzebą decyzji, jak szerokie powinno nastąpić zbliżenie w kwestii międzynarodowej harmonizacji.

Sekretariat OECD zaproponował następujące wymiary (aspekty) pomiaru kapitału społecznego:

- zaangażowanie społeczne w zorganizowanych grupach (włączając w to pracę społeczną),
- nieformalne sieci powiązań (włącznie z dostarczaniem i otrzymywaniem pomocy dobrowolnej oraz nieformalne sieci społeczne),
- zaufanie,
- inne przekrojowe wskaźniki, takie jak wskaźniki kapitału społecznego typu *bonding*, *bridging*, wskaźniki dobrobytu, formalnej partycypacji politycznej itp.

Są to wymiary uzgodnione jako podstawowe, wyjściowe do dalszych prac. Inne wymiary sugeruje się dodawać w zależności od potrzeb.

Odnosnie do drugiej kwestii – międzynarodowej harmonizacji pomiaru – toczyła się debata, czy prace nad pomiarem powinny być prowadzone na podstawie krótkiego zestawu uzgodnionych pytań, które mogłyby być stosowane w różnych państwach, czy prace te powinny polegać na doskonaleniu międzynarodowej porównywalności osiąganey dzięki zgodzie w sprawie wytycznych co do definicji i wskaźników.

Na konferencji uzgodniono, że dalsze prace będą polegały na rozwijaniu wskaźników, wytycznych pomiaru, kluczowych wskaźników, definicji danych dla krajów oraz na rozwijaniu prac nad ewentualnym wspólnym kwestionariuszem.

4.3. Europejski sondaż wartości (*European Values Survey*)

European Values Survey to badania międzynarodowe przeprowadzane na dużą skalę w zakresie podstawowych ludzkich wartości. Dostarczają wiedzy na temat idei, wierzeń, preferencji postaw, wartości oraz opinii obywateli Europy dotyczących życia, rodziny, pracy, religii, polityki i społeczeństwa.

Badania te zapoczątkowane zostały w 1981 r. i przeprowadzane są co 9 lat. W ostatniej edycji, w 2008 r., badaniem objęto ok. 45 europejskich krajów i regionów, wywiadem zaś około 70 000 osób. Polska uczestniczyła w trzech edycjach (1990, 1999, 2008, nie uczestniczyła tylko w pierwszej z 1981 r.).

4.4. Światowy sondaż wartości (*World Values Survey*)

Badania *World Values Survey* (WVS) są prowadzone przez międzynarodową sieć specjalistów z zakresu nauk społecznych i koordynowane przez World Values Survey Association. Głównym celem badania jest pomiar zmian podstawowych wartości i wierzeń opinii publicznej w ponad 65 krajach świata. Badanie utworzone zostało na podstawie *European Values Study*. Powtarzane jest co 5 lat.

Pytania dotyczące kapitału społecznego koncentrują się głównie na zaufaniu interpersonalnym oraz zaufaniu do instytucji. Respondenci są pytani np.: „Czy, ogólnie rzecz biorąc, mógłbyś powiedzieć, że większości ludzi można ufać, czy raczej należy być ostrożnym?” (Problem w tego typu pytaniach polega na tym, że nie do końca jest jasne, jak respondenci w różnych krajach, kulturach, w różnym wieku interpretują słowa „ufać” czy „większość ludzi”). Innymi pytaniami związanymi z kapitałem społecznym są te dotyczące spędzania wolnego czasu, partycypacji w różnego rodzaju organizacjach, wolontariatu.

Zaletami wykorzystania WVS do badań nad kapitałem społecznym są:

- szeroki zakres czasowy i przestrzenny badań,
  - możliwe skorelowanie wyników badań z innymi zmiennymi, jak np. poczucie zdrowia czy dobrobytu;
- natomiast do wad należą:
- możliwe zmiany metodologii badań oraz ograniczona próba badawcza w badanych krajach,
  - ograniczony zakres istotnych pytań (bazujących zasadniczo na zaufaniu i członkostwie w różnych organizacjach),
  - zmiany w czasie w pytaniach na temat uczestnictwa w organizacjach,
  - trudności interpretacyjne znaczenia pytań na temat zaufania.

4.5. Badania nad sposobami spędzania czasu (*Time Use Surveys*)

Badania te wykorzystują dane na temat zachowania ludzi zawarte w tzw. dzienniczkach wykorzystania czasu (*time diary*). W dzienniczkach tych przez jakiś czas, np. przez jeden bądź kilka dni, zapisywane są wykonywane przez respondentów czynności, także to, gdzie były one wykonywane i z kim.

Na świecie badania nad wykorzystaniem czasu w wymiarze krajowym prowadzone są już od wczesnych lat 60. XX w. W wymiarze międzynarodowym badaniem takim jest *Multinational Time Use Study* (MTUS). Badania te rozpoczęto w pierwszej połowie lat 80. XX w., obejmują one 22 kraje. Badania przeprowadzane są na Uniwersytecie w Oksfordzie przez Centre for Time Use Research na Wydziale Socjologii.

W Unii Europejskiej w ramach Eurostatu podejmowane są działania na rzecz zwiększenia porównywalności danych dotyczących wykorzystania czasu przez mieszkańców różnych krajów. Potrzeba wzrostu porównywalności i kompatybilności badań nad wykorzystaniem czasu w UE została rozpoznana na początku lat 90. Potencjalne zastosowanie badań *Time Use Survey* było przedmiotem dyskusji w marcu 1992 r. grupy roboczej o nazwie Social Indicators, prowadzącej do ustanowienia projektu na rzecz harmonizacji badań *European Time Use Surveys*, koordynowanego przez grupę ekspertów z krajów Unii Europejskiej i EFTA.

W grudniu 1994 r. Komitet Programowania Statystycznego (Statistical Programme Committee – SPC) reprezentujący narodowe instytuty statystyczne państw członkowskich UE i EFTA (National Statistical Institutes of the Member States and EFTA) doszły do porozumienia na temat wsparcia propozycji harmonizacji koordynowanych badań *Time Use Survey*. SPC poparło także przeprowadzenie pilotażowych badań *Time Use Surveys* we wszystkich państwach członkowskich w celu zwiększenia porównywalności przyszłych badań krajowych w UE, ulepszenia narzędzi badawczych i identyfikacji możliwych wad projektu. Serie badań pilotażowych przeprowadzono w 1996 i 1997 r. Zostały one wsparte przez Eurostat. Dużą rolę odegrały tu także Finlandia, Szwecja, Niemcy i Wielka Brytania.

Ogólne wnioski z badań zaprezentowane zostały na spotkaniu SPC w marcu 1998 r. Uznano, że harmonizacja badań *time use* jest wykonalna pomimo rozpoznanych różnic narodowych. Eurostat został upoważniony przez SPC do rozwijania rekomendacji w sprawach harmonizacji *European Time Use Surveys*.

W 2000 r. wydano wytyczne dotyczące badań wykorzystania czasu (*The Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys – HETUS*)¹⁷. Wytyczne HETUS 2000 były kamieniem węgielnym procesu harmonizacji badań nad wykorzystaniem czasu w różnych krajach. W 2005 r. powołana została specjalna grupa robocza i rozpoczęto proces konsultacji z podmiotami krajowymi (centralnymi urzędami sta-

---

¹⁷ *Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys*, Komisja Europejska, Luksemburg 2004.

tystycznymi) w zakresie rewizji dotychczasowych działań i praktyk krajowych, czego wynikiem są kolejne wytyczne z roku 2008¹⁸.

Badania *Time Use Surveys* mają także swoje mankamenty, jeśli chodzi o pomiar kapitału społecznego. Mankamentem takim jest zakres pominiętych wrażeń czy postaw. Ilość kategorii w dziennikach jest ograniczona, co nie pozwala na wychwycenie tła społecznego czy etnicznego.

4.6. Europejski Panel Gospodarstw Domowych

Badanie dochodów i warunków życia. Europejski Panel Gospodarstw Domowych (*European Community Household Panel – ECHP*) był badaniem opartym na standaryzowanym kwestionariuszu, wykorzystywanym do corocznych badań ankietowych na reprezentatywnej próbie gospodarstw domowych i osobach indywidualnych w różnych krajach. Obejmował szeroki zakres tematów: dochody, zdrowie, edukację, warunki mieszkaniowe, demografię, rynek pracy. ECHP trwał 8 lat – od 1994 do 2001 r. Przeprowadzany był w krajach UE i Norwegii. W 1994 r. próba badawcza wynosiła 60,5 tys. gospodarstw domowych.

W kwestionariuszu badawczym zawarto także pytania z zakresu kapitału społecznego, np.: o członkostwo w różnych organizacjach, o to, jak często respondenci rozmawiają ze swoimi sąsiadami, spotykają się z przyjaciółmi, o relacje poza domem, czy respondenci rozmawiają z osobami spoza gospodarstwa domowego. Były pytania o sposoby zdobywania przez respondentów pracy (a wśród odpowiedzi: dzięki informacjom od znajomych, rodziny).

ECHP zakończył się w 2001 r. i został zastąpiony badaniami na temat dochodów i warunków życia (*EU Statistics on Income and Living Conditions – EU-SILC*), prowadzonymi przez Eurostat.

Podstawowym celem EU-SILC (Systemu Statystyki Dochodów i Warunków Życia Krajów Unii Europejskiej) jest dostarczenie, zarówno obecnym, jak i przyszłym członkom Unii Europejskiej, w pełni porównywalnych danych dotyczących poziomu i rozkładu dochodów, zasięgu i zróżnicowania ubóstwa oraz zjawiska społecznego wykluczenia. W EU-SILC konieczne jest zbieranie informacji niezbędnych do prowadzenia zarówno analiz przekrojowych (*cross-sectional*), jak i analiz zmian w czasie (*longitudinal*).

Projekt EU-SILC zapoczątkowany został w 2003 r. w sześciu państwach UE (Belgii, Danii, Grecji, Irlandii, Luksemburgu i Austrii) oraz w Norwegii. Rok 2004 był rokiem startu tego programu w całej Unii (z wyjątkiem Niemiec, Holandii i Wielkiej Brytanii, które objęte były derogacją do 2005 r.) oraz w Estonii, Norwegii i Islandii. Pozostałych 9 nowych państw członkowskich przystąpiło w 2005 r. W roku 2007 do programu dołączyły także: Bułgaria, Rumunia, Turcja i Szwajcaria.

---

¹⁸ *Harmonised European Time Use Surveys. 2008 Guidelines*, Komisja Europejska – Eurostat, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2009.

4.7. *Adult Literacy and Lifeskills Survey*

Adult Literacy and Lifeskills Survey (ALL) to badanie międzynarodowe różnych umiejętności osób dorosłych, przede wszystkim czytania, pisania, liczenia, ale także znajomości nowoczesnych technik informatycznych i komunikacyjnych, rozumowania analitycznego, zdolności do pracy grupowej. Finansują je: kanadyjski urząd statystyczny, amerykański National Centre for Education Statistics i OECD. Badania te zapoczątkowane zostały w 2003 r. Opierały się na wcześniejszych badaniach International Adult Literacy Survey (IALS), które przeprowadzone były w trzech fazach: w roku 1994 (w 8 krajach, w tym w Polsce), w 1996 (w 13 krajach) i 1998 (w 22 krajach). ALL przeprowadzane jest we Włoszech, w Norwegii, Szwajcarii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i na Bermudach.

Pytania zawarte w IALS dotyczyły partycypacji w pracach społecznych i różnych organizacjach oraz ich częstotliwości, zainteresowań sprawami politycznymi i obywatelskimi, czytelnictwa gazet, oglądania telewizji. Pytania te w jeszcze szerszym zakresie wiążą się z kapitałem społecznym, dodatkowo są także pytania o komunikację z przyjaciółmi, rodziną, znajomymi, o dostęp do sieci wsparcia społecznego i partycypację w różnych organizacjach.

4.8. Eurobarometer

Standard Eurobarometer jest badaniem opinii publicznej realizowanym od 1973 r. przez Komisję Europejską w krajach członkowskich UE. Tematyka badawcza obejmuje szeroko pojęte sprawy obywateli UE, jak kwestia rozszerzenia Unii, sytuacja społeczna, zdrowie, kultura, technologia informacyjna, środowisko, obrona, wspólny pieniądź itp. Badanie polega na wywiadzie bezpośrednim, próba badawcza wynosi ok. 1000 osób w każdym kraju (z pewnymi wyjątkami), przeprowadzane jest kilka razy w roku, a dwa razy w roku publikowany jest raport.

Odrębnymi badaniami są także *Special Eurobarometer* (pogłębione badania tematyczne przeprowadzane przez różne wyspecjalizowane jednostki badawcze), *Flash Eurobarometer* (badanie przeprowadzane *ad hoc* drogą wywiadu telefonicznego na życzenie Komisji Europejskiej, które pozwala uzyskać informacje w krótkim czasie dla danej grupy respondentów), *Qualitative Study* (badania zgłębiające motywacje, uczucia, reakcje wybranych grup społecznych na dany temat czy pojęcie poprzez słuchanie i analizowanie sposobu wyrażania się w grupach dyskusyjnych) i *Candidate Countries Eurobarometer* (badanie przeprowadzane między 2001 i 2004 r. w krajach kandydujących, analogiczne do *Eurobarometeru*). W badaniach tych odnaleźć można, istotne z punktu widzenia kapitału społecznego, informacje na temat zaufania, społecznego zaangażowania, satysfakcji z demokracji itp.

4.9. IEA Civic Education Study

International Association for the Evaluation of Educational Achievement¹⁹ (IEA) przeprowadza badania na temat osiągnięć edukacyjnych w różnych krajach, w różnych dziedzinach (np. matematyki, czytelnictwa, technologii informatycznych), w tym także na temat wiedzy obywatelskiej – *Civic Education Study* i *International Civic and Citizenship Education Study*.

Badanie *Civic Education Study* (CIVED – 1994-2002) przeprowadzono w dwóch fazach. Pierwsza faza realizowana była w latach 1996-1997, a druga w latach 1999-2000. Uczestniczyło w nim ponad 30 państw (w tym Polska). W pierwszej fazie przeprowadzono badania jakościowe, mające na celu zbadanie kontekstu i znaczenia edukacji obywatelskiej. Wnioski z tych badań zostały następnie użyte do rozwijania instrumentów służących gromadzeniu informacji o wiedzy obywatelskiej, o postawach obywatelskich i zaangażowaniu społecznym uczniów i/lub studentów²⁰. Badaniu poddano m.in. kwestie obywatelstwa, demokracji, tożsamości narodowej, spójności społecznej, zaufania do instytucji.

International Civic and Citizenship Education Study (ICCS 2009) jest badaniem zbudowanym na bazie CIVED. Uczestniczyło w nim prawie 40 państw (w tym Polska). Zainicjowane zostało w 2006 r., przeprowadzono je w 2008 i 2009 r.

4.10. Programme for International Student Assessment (PISA)

PISA²¹ jest programem OECD oceniającym zdolności i wiedzę 15-latków. Do tej pory odbyły się cztery badania w 2000, 2003, 2006 i 2009 r. W badaniu tym zadawane są także pytania nawiązujące do kwestii kapitału społecznego, np. o związki z rodzicami, jak często dyskutuje się z nimi na tematy polityczne, społeczne, o sposoby spędzania wolnego czasu itp. W badaniu bierze udział kilkadziesiąt krajów (w 2009 r. 65 państw, Polska od 2000 r.), a w każdym z nich badanych jest od 4500 do 10 000 respondentów.

4.11. International Social Survey Programme (ISSP)

ISSP²² jest programem badań międzynarodowych o tematyce społecznej. W jego ramach powstają cyklicznie badania interesujące badaczy kapitału społecznego, np. dotyczące roli rządu (raporty z lat 1985, 1990, 1996, 2006), sieci społecznych (raport z 1986 r.), nierówności społecznych (raporty z lat 1987, 1992, 1999, 2009), rodziny i zmieniających się ról społecznych kobiet i mężczyzn (raporty z lat 1988, 1994, 2002

---

¹⁹ Międzynarodowe Stowarzyszenie ds. Ewaluacji Osiągnięć Edukacyjnych, www.iea.nl.

²⁰ Osób w wieku 14 lat.

²¹ Więcej: www.pisa.oecd.org.

²² Więcej: www.issp.org.

i planowany na 2012 r.), religii (raporty z lat 1991, 1998, 2008), tożsamości narodowej (raporty z 1995, 2003 r. oraz planowany na 2013 r.), obywatelstwa (raport z 2004 r.), relacji społecznych i wsparcia systemowego (raport z 2001 r.), czasu wolnego (raport z 2007 r.). Obecnie w badaniu uczestniczą 43 państwa, w tym Polska.

ISSP powstał na bazie dwustronnej współpracy pomiędzy Allgemeinen Bevölkerungsumfragen der Sozialwissenschaften²³ (ALLBUS) Zentrum für Umfragen, Methoden, und Analysen²⁴ (ZUMA) w Mannheim (Niemcy) a General Social Survey²⁵ (GSS), przeprowadzanym przez National Opinion Research Center²⁶ (NORC) Uniwersytetu w Chicago. ALLBUS swoje badania prowadzi od 1980 r., a GSS od 1972. Od 1983 r. zaczęła się rozwijać szersza współpraca także między Social and Community Planning Research (SCPR) w Londynie i Research School of Social Sciences, Australian National University, czego skutkiem było zorganizowanie wspólnych badań ISSP w 1984 r. Do państw „założycieli” (Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Australii) dołączyło później jeszcze 39 krajów.

4.12. Badania na temat obywatelstwa, zaangażowania i demokracji w Europie – *Citizenship, Involvement, Democracy network (CID)*

Sieć CID²⁷ została zainicjowana w 1999 r. przy wsparciu European Science Foundation (EFS). Głównym tematem programu są relacje pomiędzy społecznymi i politycznymi formami obywatelskiego zaangażowania we współczesnych demokracjach.

Już w 1995 r. EFS umożliwił zorganizowanie cyklu spotkań podmiotów zainteresowanych badaniami empirycznymi na temat kapitału społecznego, obywatelstwa, społeczeństwa obywatelskiego. Jednym z głównych efektów tych spotkań było silne przekonanie, że potrzebne są międzynarodowe badania porównawcze na tym polu. W listopadzie 1998 r. grupa naukowców z dziewięciu państw Europy spotkała się w Mannheim w celu oceny szans realizacji takiego projektu badań. Po intensywnych dyskusjach podjęta została jednogłośnie decyzja, że współpraca jest możliwa i wielce pożądana. W lutym 1999 r. odbyło się kolejne, uszczegóławiające spotkanie. Dużo miejsca poświęcono kwestionariuszowi badawczemu. Uznano, że jest wiele badań na tematy społecznego i politycznego zaangażowania w Europie, ale istnieje też potrzeba zintegrowania tych badań, zbierania porównywalnych danych dla różnych krajów w sposób usystematyzowany. Z tego powodu EFS rozwijać zaczął plany programu *European Social Survey*. W listopadzie 1999 r. w Barcelonie zaakceptowany został wspólny rdzeń kwestionariusza badawczego.

---

²³ Powszechny Sondaż Społeczny.

²⁴ Centrum Sondaży, Metod i Analiz.

²⁵ Generalny Sondaż Społeczny.

²⁶ Narodowe Centrum Badań Opinii Publicznej.

²⁷ <http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/cid/>.

4.13. Europejski Sondaż Społeczny (*European Social Survey*)

European Social Survey (ESS)²⁸ jest badaniem społecznym prowadzonym przez środowisko naukowe, zaprojektowanym do obserwowania i wyjaśniania interakcji pomiędzy zmianami instytucji a postawami, wierzeniami, wzorami zachowań w Europie. Odbyło się pięć rund tego badania i przygotowana jest szósta. Obecnie badaniem objętych jest około 30 państw. Badania te powstały przy współudziale European Science Foundation, Komisji Europejskiej i jednostek naukowych krajów w nie zaangażowanych.

Pierwsza runda została zrealizowana w roku 2002. Uczestniczyły 22 kraje, tj.: Austria, Belgia, Czechy, Dania, Francja, Finlandia, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Izrael, Luksemburg, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy. Polska uczestniczyła we wszystkich badaniach. Rundy odbywają się co dwa lata. Ostatnia runda – piąta – miała się zakończyć w listopadzie 2011 r.

Tematyka badania ESS obejmuje szeroki zakres zagadnień o kluczowym znaczeniu dla zrozumienia zmian zachodzących we współczesnej Europie. Kwestionariusz zawiera 12 modułów stałych, które są powtarzane w każdej edycji badania. Dotyczą one następujących zagadnień:

- 1) zaufanie do władz, polityków i instytucji,
- 2) zainteresowanie polityką i uczestnictwo w życiu politycznym,
- 3) orientacje społeczno-polityczne,
- 4) zagadnienia władzy i jej skuteczności na poziomie krajowym i międzynarodowym,
- 5) wartości moralne, polityczne i społeczne,
- 6) integracja i wykluczenie społeczne,
- 7) tożsamość narodowa, etniczna i religijna,
- 8) poczucie materialnego dobrobytu, stan zdrowia i poczucie bezpieczeństwa,
- 9) skład demograficzny gospodarstwa domowego
- 10) wykształcenie i zawód respondenta, współmałżonka, rodziców,
- 11) warunki materialne,
- 12) warunki życiowe gospodarstwa domowego.

Wszystkie moduły zostały opracowane we współpracy z czołowymi europejskimi specjalistami w zakresie podjętych zagadnień i pozwalają na obserwację zarówno zmian zachodzących w poszczególnych krajach, jak i różnic między krajami.

Kwestionariusz zawiera również moduły rotacyjne, które będą zmieniać się w kolejnych edycjach ESS (od 2 do 4 modułów). Na przykład w I edycji były to dwa moduły dotyczące zagadnień imigracji i azylu oraz zaangażowania obywatelskiego. II edycja obejmowała kwestie rodziny, pracy i dobrobytu oraz moralność ekonomiczną oraz zdrowie. W trzeciej edycji badano osobisty i społeczny dobrostan (*well-being*).

---

²⁸ www.europeansocialsurvey.org.

4.14. Badania na temat obywatelstwa, zaangażowania i demokracji (Stany Zjednoczone) *Citizenship, Involvement, Democracy network*

Citizenship, Involvement, Democracy network – CID (U.S.)²⁹ jest głównym badaniem na temat obywatelskiego zaangażowania w Stanach Zjednoczonych w perspektywie porównawczej. Przeprowadzone zostało w 2005 r. i jest wynikiem współpracy z europejską siecią CID i stworzonym przez nią Europejskim Sondażem Społecznym (*European Social Survey*). Pytania zawarte w kwestionariuszu badawczym dotyczą kwestii aktywności w formalnych klubach i organizacjach, nieformalnych działań społecznych, sieci społecznych (silnych i słabych więzi), zaufania (do osób, instytucji, polityków), lokalnej demokracji i zaangażowania, obywatelstwa, poglądów na temat imigracji i różnicowania społecznego, tolerancji itp.

5. Zakończenie

Socjologów od dawna interesuje to, co dziś odkrywa ekonomia pod nazwą kapitał społeczny. W ciągu ostatniej dekady czy dwóch ekonomistów szczególnie interesują relacje międzyludzkie, gdyż dopatrują się oni w nich przyczyn większego rozwoju niektórych społeczeństw. Wprawdzie badania empiryczne dotyczące *stricto* kapitału społecznego należą do względnie nowych, ale badania nad istotnymi elementami tego kapitału – społeczeństwem obywatelskim, zaufaniem, znaczeniem religii czy kultury dla rozwoju społeczno-ekonomicznego – mają dłuższą historię. Z tych „historycznych” badań korzystać mogą współcześni badacze pod warunkiem uwzględnienia kontekstu, co jest szczególnie ważne przy badaniach porównawczych w czasie i w przestrzeni.

Zaprezentowane w artykule międzynarodowe badania nad kapitałem społecznym dają duże możliwości porównań zarówno w czasie, jak i w przestrzeni, stanowią bogatą bazę danych statystycznych, niektóre z nich zawierają dane już z wczesnych lat 80. W latach 90. i w pierwszej dekadzie XXI w. obserwujemy coraz większą ilość badań międzynarodowych związanych z popularyzacją terminu „kapitał społeczny”, ale także z pewnymi wydarzeniami w skali globalnej (w tym z zagrożeniem terroryzmem), z przemianami społecznymi, które każą przyjrzeć się bliżej znaczeniu relacji międzyludzkich. Większość z przedstawionych programów badawczych podkreśla znaczenie kontekstu (kulturowego, przestrzennego, narodowego) i konieczność zbierania danych na ten temat, gdyż tylko wówczas będą to badania oddające obraz rzeczywistości. Często mówi się w nich o wspólnym kwestionariuszu badań, który jednak wspólny ma tylko rdzeń, a dodatkowe elementy są dostosowane do specyfiki danego kraju, danej społeczności. Ponadto badania te próbują wychwycić kwestię dystrybucji kapitału społecznego wewnątrz społec-

²⁹ <http://www8.georgetown.edu/centers/cdacs/cid/>.

czeństw, zbierając dane na temat np. płci, wieku, miejsca zamieszkania, przynależności respondentów do grup etnicznych, religijnych.

Istnieje ciągle ponawiane pytanie, czy możliwy i zasadny jest pomiar kapitału społecznego, który wciąż nie został jednoznacznie zdefiniowany. W opinii autorki jest to zasadne, dyskusje nad „teoretyczną” częścią zagadnienia trwają dziesięciolecie i nie przynoszą konsensusu (co chyba jest naturalnym stanem rzeczy), badania empiryczne równoczesne z toczącymi się debatami teoretycznymi są uzasadnione. Autorka podziela pogląd prezentowany na konferencji OECD w 2002 r. na temat kapitału społecznego, że doświadczenie w tej dziedzinie (badań empirycznych) jest najlepszą drogą do ich doskonalenia.

Literatura

- Bartkowski J., *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, [w:] M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2007.
- Bourdieu P., *The Forms of Capital*, [w:] J.G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, Nowy Jork 1986.
- Coleman J.S., *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1990.
- Foley M., Edwards B., Diani M., *Social Capital Reconsidered*, [w:] M. Foley, B. Edwards, M. Diani (red.), *Beyond Tocqueville: Civil Society and The Social Capital Debate in Comparative Perspective*, University Press of New England, Hanover 2001.
- Fukuyama F., *Social capital, civil society and development*, „Third World Quarterly” 2001, nr 1.
- Grootaert Ch., van Bastelaer Th. (red.), *Introduction and overview*, [w:] *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys*, Komisja Europejska, Luksemburg 2004.
- Harmonised European Time Use Surveys. 2008 guidelines*, Komisja Europejska – Eurostat, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2009.
- Healy T., *The Measurement of Social Capital at International Level*, ONS/OECD Conference 25-27.09.2002.
- Helliwell J.F., *Rapporteur’ Summary of OECD/ONS Conference on the Measurement of Social Capital*, London, 2002.
- Kośmicki E., *Koncepcja kapitału społecznego a społeczny wymiar trwałego i zrównoważonego rozwoju*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Markowska-Przybyła U., *Social Capital – An Intangible Factor of Development*, [w:] P. Jedlička (red.), *Economic Development and Management of Regions*, Gaudeamus, University of Hradec Králové, Hradec Králové 2011.
- Panther S., *Sozialkapital. Entwicklung und Anatomie eines interdisziplinären Konzepts*, [w:] W. Ötsch, S. Panther (red.), *Ökonomik und Sozialwissenschaft*, Marburg 2002.
- Pogonowska B., *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004.

- Rymsza A., *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Social Capital: *The Challenge of International Measurement. Report of International Conference Convened by the Organization for Economic Co-Operation and Development and the United Kingdom Office for National Statistics*, Londyn, 25-27.09.2002.
- Theiss M., *Operacjonalizacja kapitału społecznego w badaniach empirycznych*, [w:] H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny we wspólnotach*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2005.
- Trutkowski C., Mandes S., *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2005.
- Van der Gaag M., Snijders T., *An Approach to the Measurement of Individual Social Capital*, Department of Statistics and Measurement Theory Groningen University, The Netherlands, 2002, http://www.xs4all.nl/~gaag/work/SCM_paper.pdf.

SOCIAL CAPITAL – INTERNATIONAL EXPERIENCE IN MEASUREMENT PROBLEMS

Summary: The article is a review of international research on social capital and its crucial elements. Empirical research of social capital at international level is relatively new, but its relevant elements (sources, results, symptoms, trust, interpersonal networks, citizenship's engagement, participation in various groups, associations, level of voluntarism, ways of spending time, etc) have been measured in the international comparative perspective since the early 1980s. In the 1990s and in the first decade of the XXI century we can observe more and more quantity of international research which is connected with the popularization of term “social capital”, as well as with some events on a global scale (among other things with the threat of terrorism) and with social transformations, which force us to examine the relevance of interpersonal relations.

Keywords: social capital, international research, measurement problems.